

БЕЛАРУСКАЯ
МОВА

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ ДЛЯ ШКОЛЬНІКАЎ І СТУДЭНТАЎ

АМАНІМІЯ (ад грэч. *homos* «аднолькавы» + *опута* «імя»), з’ява супадзення ў адным гучанні і напісанні розных па значэнні слоў. Праяўляецца ў **амонімах** — словах, аднолькавых у вымаўленні і напісанні, але семантычна несупастаўляльных: *раўнаваць* «рабіць гладкім, роўным» — *раўнаваць* «выказваць рэўнасць да каго-небудзь»; *мазурка* «прадстаўніца насельніцтва паўночна-ўсходняй часткі Польшчы» — *мазурка* «польскі нацыянальны танец».

А. неабходна адрозніваць ад мнагазначнасці. Так, у мнагазначным слове паміж лексічна-семантычнымі варыянтамі заўсёды захоўваецца агульная семантычная аснова, а значэнні амонімаў не маюць нічога агульнага. Напрыклад, слова *ключ* мнагазначнае, бо паміж яго лексічна-семантычнымі варыянтамі «металічная прылада для адмыкання і замыкання замка», «тое, што служыць для разгадкі, разумення чаго-небудзь» існуе семантычная агульнасць. Слова *галка* «птушка сямейства крумкачовых» і *галка* «грулы камяк, шарык, скатаны з чаго-небудзь мякакага» з’яўляюцца амонімамі, бо не выяўляюць ніякага сэнсавага падабенства. Мнагазначнае слова ў слоўніках падаецца ў адным слоўнікавым артыкуле, амонімы — у аўтаномных. Слова-амонімы ўтвараюць розныя па значэнні словы: *такт* — *тактавы*, *такт* — *тактоўны*. Слова-амонімы спалучаюцца з рознымі словамі: *тэрмін* «пэўны прамежак часу» (*здаць у тэрмін*, *прыйсці ў тэрмін*, *штотыднёвы тэрмін*), *тэрмін* «слова для абазначэння навуковага паняцця» (*лінгвістычны тэрмін*, *слоўнік матэматычных тэрмінаў*).

Вылучаюць наступныя прычыны ўзнікнення амонімаў: супадзенне ў гучанні і напісанні спрадвечна беларускага і запазычанага слова: *лінь* (бел. «прэснаводная рыба сямейства карпавых») — *лінь* (галандскае *lijn* «тонкі канат»), *скат* (бел. «схіл, адхон») — *скат* (нарвежскае *skata* «марская рыба»); супадзенне ў гучанні і напісанні іншамовных слоў: *рэйд* (галандскае *rede* «водная прастора для стаянкі судна на якары») — *рэйд* (англ. *reid* «пранікненне вайскавай адзінкі ў тыл ворага»), *малох* (фінікійскае *Molek* «бязлітасная сіла, якая патрабуе мноства ахвяр») — *малох* (лац. *moloche* «аўстралійская яшчарка»); запазычанне слоў-амонімаў з пэўнай

мовы: *карабін* (франц. *carabine* «разнавіднасць вінтоўкі») — *карабін* (франц. *carabine* «спружыновая зашчэпка, якая адкрываецца ўнутр»), *канфедэратка* (польскае *konfederatka* «польскі мужчынскі галаўны ўбор, які насілі раней канфедэраты») — *канфедэратка* (польскае *konfederat* «удзельніца канфедэрацыі»); утварэнне амонімаў на аснове наяўных моўных адзінак: *ягаднік* «збіральнік ягад» — *ягаднік* «ягадныя расліны» (аманімічны суфікс «-нік»), *горны* (ад гара) — *горны* (ад гора) — амонімы ўтвораны ад розных асноў пры дапамозе аднолькавага фарманта; утварэнне амонімаў у выніку канверсіі: *люты* «люты звер» — *люты* «назва месяца», *шкода* «ў значэнні назоўніка» — *шкода* «ў значэнні слова катэгорыі стану»; распад полісеміі: *лаўка* — *адзел у гандлёвым радзе* — *невялікі магазін*. Выпадзенне прамежкавага звязна адзел у гандлёвым радзе пасадзейнічала ўзнікненню амонімаў *лаўка* «невялікая лава» — *лаўка* «невялікі магазін».

У залежнасці ад характару супадзення ў гучанні і напісанні вылучаюць лексічныя, граматычныя, фанетычныя, графічныя амонімы.

Лексічныя амонімы, словы адной часціны мовы, якія могуць супадаць ва ўсіх граматычных формах (поўныя амонімы) або толькі ў некаторых (няпоўныя амонімы). Прыклад поўных амонімаў: *быліна* «народная эпічная песня» — *быліна* «сцяблінка». Абодва словы — назоўнікі жаночага роду, маюць аднолькавыя скланавыя формы (*быліны, быліне, быліну, былінай, у быліне; былін, былінам, быліні, былінамі, у былінах*). Прыклад няпоўных амонімаў: *зверабой* «паляўнічы на марскога звер» — *зверабой* «расліна». Гэтыя назоўнікі супадаюць у адзіночным ліку, бо форму множнага ліку мае толькі назоўнік са значэннем «паляўнічы».

Граматычныя амонімы, або амаформы (ад грэч. *homos* «аднолькавы» + лац. *forma* «форма»), аднолькавыя па гучанні і напісанні формы ў межах граматычнай парадэгмы аднаго слова або парадэгмаў розных слоў. Вылучаюць наступныя разнавіднасці амаформаў: 1) амаформы ў межах парадэгмы аднаго слова (супадзенне ў гучанні і напісанні граматычных формаў скланальных часцін мовы): *чалавек* (назоўнік назоўнага склону адзіночнага ліку) — *чалавек* (назоўнік роднага склону множнага ліку); 2) амаформы ў межах парадэгмаў слоў адной часціны мовы (супадзенне ў гучанні і напісанні граматычных формаў слоў адной часціны мовы): *лячу* (форма

першай асобы адзіночнага ліку ад дзеяслова *ляцець*) — *лячу* (форма першай асобы адзіночнага ліку ад дзеяслова *лячыць*); 3) амаформы ў межах парадэгмаў слоў розных часцін мовы (супадзенне ў гучанні і напісанні граматычных формаў слоў розных часцін мовы): *пакрывала* (назоўнік назоўнага склону адзіночнага ліку) — *пакрывала* (дзеяслоў адзіночнага ліку, прошлага часу, жаночага і ніякага роду).

У лінгвістыцы вылучаюць яшчэ лексічна-граматычныя амонімы — словы розных часцін мовы, што супадаюць у гучанні і напісанні сваіх загатоўных формаў: *вусні* (назоўнік) — *вусны* (прыметнік). Кантэкст (ці таксічная сітуацыя) выяўляе часцінамоўнае прыналежнасць гэтых амонімаў. Аднак традыцыйна такія амонімы разглядаюцца як амаформы.

Фанетычныя амонімы, або амафоны (ад грэч. *homos* «аднолькавы» + *phōnē* «голас», «гук»), словы з аднолькавым гучаннем, але розным напісаннем. Гукавое супадзенне ўзнікае ў вусным маўленні як вынік дзеяння фанетычных законаў у наступных пазіцыях: аглушэнне звонкіх зычных: *код* — *кот*, *лёд* — *лёт*; асіміляцыя звонкіх зычных: *казка* — *каска*, *грубка* — *группа*.

Разнавіднасцю амафонаў з'яўляюцца супадзенні ў гучанні ўласных і агульных найменняў: *Надзея* — *надзея*, *Раман* — *раман*.

Графічныя амонімы, або амографы (ад грэч. *homos* «аднолькавы» + *graphō* «пішу»), словы з аднолькавым напісаннем, але розным вымаўленнем (націскам). Разнавіднасці амографаў: лексічныя (*рабінка* — *рабінка*, *музыка* — *музыка*); граматычныя (*бэрагу* — назоўнік, *бэрагу* — дзеяслоў; *сталы* — назоўнік, *сталы* — прыметнік).

Існуюць таксама міжмоўныя амонімы, якія ўзнікаюць паміж тыпалагічна блізкімі мовамі (бел. *нядзеля* «сёмы дзень тыдня» — рус. *неделя* «ўсе дні тыдня») і няроднаснымі мовамі (бел. *пароль* «сакрэтнае слова» — франц. *parole* «слова мовы»).

Амонімы выкарыстоўваюцца як стылістычны сродак стварэння каламбураў (франц. *calembour*), невялікіх гумарыстычных вершаў, пабудаваных на аманімічных рыфмах:

З недапісаным раманам

Лез у класікі Раман.

Кажуць, і сыны Рамана

Пішуць той жа ўсё раман (Х. Жычка);

Я на елку палячу —

І галінкі палячу:

Дзюба ў мяне доўгая,
Буду слухаць доўга я...
З журавін зрабіў каралі —
Журавы мяне каралі,
А суніцы ледзь паспелі,
Іх дразды скляваць паспелі... (С. Грахоўскі).

Стаўленне даследчыкаў да А. у фразеалогіі неаднолькавае: адны яе адмаўляюць, другія прызнаюць. Няма канкрэтных крытэрыяў, якія б дазволілі размяжоўваць мнагазначныя фраземы і фраземы-амонімы.

Аманімічнымі прынята лічыць такія фраземы, якія ў зыходнай форме поўнаасцю супадаюць у структурна-фанетычным і графічным афармленні і не маюць нічога агульнага ў сваім значэнні; напрыклад, фраземы *зялёная вуліца* «строй салдат са шпіцрутэнамі» і *зялёная вуліца* «свабодны шлях, без перашкод і затрымак» з'яўляюцца амонімамі.

Аманімічнымі не з'яўляюцца фраземы, якія маюць рознае катэгарыяльнае значэнне: *хоць куды* «вельмі добры, выдатны» (прыметнікавае значэнне) і *хоць куды* «вельмі добра, выдатна» (прыслоўнае значэнне). Амонімы павінны мець аднолькавыя спалучальныя магчымасці.

Т.Я. Старасценка, Н.М. Нямковіч.